

“Kdo bo zmagal?”

Nacionalne in manjšinske religije v postkomunistični družbi¹

Do leta 1989 je na Zahodu obstajalo že več sto, morda celo dva tisoč ali tri tisoč različnih novih religijskih gibanj. Izraz nova religijska gibanja je definiran široko, tako da vključuje novo duhovnost, skupine za razvoj človekovega potenciala in nove manifestacije v okviru nekaterih mainstreamovskih religij. Čeprav je gibanj veliko, je število popolnoma predanih članov malo manj prepričljivo. Precej gibanj je imelo le peščico pripadnikov. Celo bolj znana gibanja, kot je na primer Združitevna cerkev (muniji), Družina (nekdanji Božji otroci), ISKCON (Mednarodna skupnost za zavest Krišne) in Scientološka cerkev so imela le nekaj sto pripadnikov v katerikoli državi zahodne Evrope ali v Severni Ameriki. Na začetku se je več tisoč ljudi za kratek čas pridružilo novemu religijskemu gibanju, kasneje pa je bilo veliko ljudi razočaranih in so se odločili, da nočejo več tega, kar jim gibanje ponuja, zato so preprosto odšli. To dejstvo težko potrjuje priljubljeno prepričanje, da so člani novih religijskih gibanj izpostavljeni miselnemu nadzoru, ki se mu ni moč upreti.

Z drugo in v nekaterih primerih tudi s tretjo generacijo se je članstvo povečalo, vendar je začela skupina potencialnih spreobrnjenecv kljub vsemu usihati. Gibanja se niso širila, ponekod pa je število pripadnikov celo upadlo. Vzroki so bili različni: protikulturna gibanja in medijski napadi, vsesplošno označevanje vseh novih religijskih gibanj kot “destruktivni kulti” in hitro spreminjajoče se ekonomske in socialne razmere. Nova religijska gibanja so pomenila možnost, ki je ni veljalo zamuditi, in sicer odkrivati še nedotaknjena območja, na katerih je živelo na milijone versko in duhovno izstradanih ljudi, ki so se po padcu marksizma znašli v ideološkem vakuumu.

¹ Rada bi se zahvalila skladu Hibbert Trust in Britanski akademiji, ki sta-oba pripomogla k financiranju te raziskave. MlajšaZgodnejšaPrvotna, rahlo drugačna verzija tega članka je bila prvič objavljena v: *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*, ur. Irena Borowik in Grzegorz Babiński Babilski; Nomos, Krakov 1997.

Že od nekdaj je bil cilj številnih gibanj – od protestantov iz Severne Amerike do novih religijskih gibanj, ki so nastala na Zahodu ali tja prišla iz Azije – preseči komunizem in širiti svojo Resnico tistim, ki so bili od Zahoda ločeni z ateistično železno zaveso socializma. V času komunizma ta gibanja sicer niso bila nikoli popolnoma nedejavna. Znano je, da so baptistične in druge evangeličanske organizacije sistematično tihotapile biblije v Sovjetsko zvezo. Veliko mednarodnih organizacij pa je imelo že dalj časa posamezne člane v srednji in vzhodni Evropi in celo na območju Sovjetske zveze, vendar so iz očitnih razlogov delovali predvsem v podzemlju in s tem tvegali deportacijo in/ali zaporno kazen. Posamezni člani so celo uživali gostoljubje sovjetskih zaporov in nekateri pripadniki Krišne so, kot številni goreči ortodoksni in katoliški duhovniki, v zaporu celo umrli.

Nova in stara nova religijska gibanja so razvijala ideološke koncepte globalizacije in koncepte multinacionalnih struktur, v okviru katerih so lahko širile svojo Resnico. Za vzor so imeli prve generacije kristjanov in muslimanov, ki so se podajali na osvajanje novega ozemlja po vsem svetu v veri, da je treba edino pravo vero narediti univerzalno. Začetno navdušenje nad novimi religijskimi gibanji je bilo silno, vendar je bilo medenih tednov kmalu konec. V devetdesetih so se kmalu začele širiti gospodarska depresija, čedalje večja brezposelnost, anomija in odtujenost. Prav tiste svoboščine, ki so si jih ljudje tako želeli, so se izkazale za prazne obljube, ali pa so bile preveč izmuzljive. Razočaranje se je večalo, ko so prosti trgi gospodarstva, politike in religije redkim posameznikom (vsemogočni in vse bolj razširjeni “mafiji”) omogočili bogastvo in moč, medtem ko je velika večina drugih postajala čedalje bolj revna, celo brez varnosti in možnosti, ki jih je bila deležna pod socializmom. Kje v tem depresivnem položaju so torej nova religijska gibanja našla svoj prostor?

Raznolikost

Nova religijska gibanja so obstajala skozi vso zgodovino – tudi budizem, krščanstvo in islam so bila nekdaj nova religijska gibanja. Kadar govorimo o novih religijskih gibanjih, je pomembno predvsem, da jih ne moremo posploševati. Sedanji val novih religijskih gibanj v Evropi, v nasprotju z valovi iz preteklosti, ni omejen le na judovsko-krščansko tradicijo. Ne le da gibanja črpajo iz budističnih, hindujskih, muslimanskih, šintoističnih in poganskih idej, temveč temeljijo tudi na psihoanalitičnih idejah Freuda in Junga, političnih ideologijah, znanstveni fantastiki in vedi o NLP. Nekateri trdijo, da se vračajo k prvotnim idejam svojih tradicij. Drugi, na primer Eterična skupnost, Raelianci in Scientološka cerkev, trdijo, da so razodeli radikalno nove resnice o drugih svetovih in bitjih,

ki so bili do sedaj človeku neznani. Nekateri, kot na primer Damanhur in Aumizem, pomenijo sinkretistične ali eklektične kombinacije raznih idej in običajev iz množice različnih tradicij, ki so na voljo na sodobnem trgu vere in duhovnosti. Takšna gibanja, kot na primer Združitevna cerkev, ponujajo vernikom sistematično teologijo, ki se ukvarja z večino temeljnih vprašanj, s katerimi se je tradicionalno ukvarjalo mainstreamovsko krščanstvo. Druga gibanja imajo namesto koherentnih sistemov verovanja le pester izbor idej, ki so si pogosto nasprotujoče in se spreminjajo v skladu s kapricami karizmatičnega voditelja, kot je na primer Bhagwan Rajneesh, kasneje znan kot Osho.

Nova religijska gibanja se razlikujejo tudi v pestrosti obredov in običajev. Med njimi so formalna liturgija, petje, meditacija, molitev, veliko različnih tipov joge, postenje, tišina, kanaliziranje ter padanje v trans in druge spremenjene oblike zavesti. Nekateri člani novih religijskih gibanj živijo skupaj v podeželskih ali urbanih skupnostih, drugi pa sami v stanovanjih ali v ožjem krogu družine. Nekateri člani so polno zaposleni v svojih organizacijah, drugi le občasno in prostovoljno, nekateri pa delajo le v “zunanjem svetu”. Spolne prakse so različne; od koketiranja “Jezusovih prostitutk”, pripadnic Božjih otrok, do celibata skupine Brahma Kumaris. Odnosi do žensk, otrok in socializacije so zelo različni, prav tako pravila o hrani, alkoholu in drogah.

Nekatera nova religijska gibanja so bogata, nekatera revna, nekatera imajo bogate voditelje in revne pripadnike. Bogat začetnik kulta Brahma Kumaris je dal svoje premoženje ženskam, ki jih je postavil na čelo gibanja. Denar gibanja pridobivajo z donacijami, s prodajo raznih dobrin na javnih mestih, s prispevki raznih podjetij, z vodenjem podjetij, včasih pa jim svoje premoženje predajo člani. Denar dobijo tudi tako, da članom ali “strankam” računajo tečaje, pobirajo socialno podporo in državne pokojnine. Člani novih religijskih gibanj so lahko mladi ali stari, črni ali beli, pripadniki katerekoli etnične skupine, lahko so visoko ali slabo izobraženi ter izhajajo iz religioznega, agnostičnega ali ateističnega okolja. Vodje gibanj so mesije, bogovi, učitelji, preroki, guruji, posredniki ali prijatelji. Organiziranost gibanj je lahko totalitarna, avtoritarna, teokratska, birokratska in/ali demokratična. Lahko je bolj ali manj odprta ali skrivnostna in ima številne ravni članstva; lahko je majhna in omejena na eno geografsko območje ali pa je multinacionalna organizacija, razširjena po vsem svetu. Vpliv gibanja ali posameznih članov na družbo je lahko škodljiv ali nenevaren.

Razlike pa ne obstajajo le *med* novimi religijskimi gibanji, temveč tudi *znotraj* posameznih gibanj. Jasno, pa vendarle pogosto zanemarjeno dejstvo je, da novo religijsko gibanje v Kaliforniji v poznih šestdesetih letih najverjetneje ni imelo istih značilnosti kot isto gibanje v postkomunistični državi v poznih devetdesetih. Seveda obstaja določena povezava s preteklostjo, vendar je kaj malo

verjetno, da bi se na začetku novega tisočletja ljudje v srednji in vzhodni Evropi, v Sofiji, Ljubljani ali Krakovu obračali na medijske zgodbe o "munijih", scientologih ali pripadnikih Krišne v San Franciscu, Londonu ali Sydneyju iz zgodnjih sedemdesetih, da bi razumeli ta gibanja. To je tako, kot da bi črpali samo iz izbranih poglavij iz otroštva ali romantične adolescence, če bi hoteli razumeti, kakšen je danes obetaven poslovnež, uspešen politik ali nebogljena babica. Seveda obstajajo *določene* prepoznavne podobnosti, vendar najdemo tudi zelo pomembne razlike. Gibanja so se prilagodila spreminjajočim se okoliščinam družbenega položaja, v katerih so se znašla. Verjetno so postala bolj zrela in so opustila ali radikalno preoblikovala mladostno zagnanost in ideale, se učila iz napak v preteklosti in morda storila nove neumnosti in nepremišljenosti. Analogijo lahko razširimo in razdelimo na tri točke.

Adolescenti imajo določene skupne značilnosti samo zato, ker so adolescenti. Tako med novimi religijskimi gibanji najdemo skupne značilnosti samo zato, ker so *nova* in ker so *religijska*. Te značilnosti so podrobneje predstavljene drugje (Barker 1989; Wilson 1990), a na kratko lahko povzamem, da so na začetku vedno maloštevilna in da interakcija poteka na osebni ravni. Pripadniki gibanja ustanovitelju pogosto podelijo karizmatično avtoriteto, ker pa ni vezan na tradicijo in pravila, je lahko skrajno nepredvidljiv in v trenutku spremeni smer. Pripadniki, ki so spreobrnjenci prve generacije, so ponavadi veliko bolj zanesenjaški in predani kot tisti, ki so v tradicionalno religijo rojeni. Pripadniki pogosto dajejo atipično sliko družbe. Številna nova religijska gibanja, ki so nastala na Zahodu v šestdesetih, so nesorazmerno privlačila zdrave mlade pripadnike srednjega sloja z relativno malo izkušnjami in družinskimi člani ter drugimi odgovornostmi. Druga značilnost novih religijskih gibanj je, da v svojih pogledih pogosto izražajo več jasnosti in odločnosti kot starejše religije, ki so se pogosto prilagodile generacijam spreminjajočih se pripadnikov in spreminjajočih se okoliščin. Nova religijska gibanja pogosto potegnejo relativno ostro teološko in ideološko ločnico med resnico in lažjo; relativno ostro moralno ločnico med dobrim in zlim ter prav in narobe in relativno ostro družbeno ločnico med nami (skupnostjo verujočih) in njimi (vsemi drugimi, vključno s člani družine, ki ne verujejo). Večino teh značilnosti je moč najti med zgodnjimi kristjani, muslimani in drugimi religijami. Jezus je med drugim večkrat poudaril delitveno vlogo svojega poslanstva (Luka 14:26 in Matej 10:35–6). Na nova religijska gibanja pa se je skozi vso zgodovino gledalo z nezaupanjem in družba, ki je predstavljala drugačen svetovni nazor in včasih način življenja, jih je pogosto diskriminirala.

Ko adolescenti odrastejo in začnejo preraščati značilnosti adolescence, je zelo verjetno, da bodo postajali čedalje bolj različni. Podobno tudi nova religijska gibanja, ki preživijo, postanejo starejša gibanja. Ko spreobrnjenci postajajo bolj zreli, bodo prav gotovo

izgubili vsaj nekaj začetnega navdušenja. V gibanje lahko vstopi nova generacija pripadnikov, ki lahko zahteva prerazporeditev časa in denarja, zelo verjetno pa bo tudi kaj spreminjala in podvomila o nekaterih pomembnejših načelih in običajih gibanja.

Ko ena skupina adolescentov odraste, njeno mesto zavzamejo drugi adolescenti. Ko se torej nova religijska gibanja transformirajo v starejša religijska gibanja, na prizorišče pridejo novejša nova religijska gibanja. Postkomunistične družbe so tako sedaj gostiteljice tako “starih novih” religijskih gibanj z Zahoda, ki imajo sedaj že drugo generacijo pripadnikov, kot tudi “novih novih” religijskih gibanj, kot so na primer Novi Jeruzalem v Romuniji, Cerkev zadnjega testamenta v Rusiji in Bela bratovščina v Ukrajini.

Tuja nova religijska gibanja v postkomunističnih družbah

Sociološko gledano je pri “tujih” novih religijskih gibanjih v postkomunističnih družbah zanimivo to, da niso tipična *nova nova* religijska gibanja (tista, ki izvirajo iz postkomunističnih družb, ali tista, ki so nastala na Zahodu v poznih šestdesetih), niti niso gibanja, kakršna so na Zahodu danes. V srednji in vzhodni Evropi nastajajo kot posebna mešanica, ki izkazuje značilnosti gibanj prve generacije in tistih naslednjih generacij.

Ob spoznavanju velike raznolikosti med gibanji lahko opazimo, da so pripadniki novih religijskih gibanj, ki so v postkomunističnih družbah tuja, predvsem mladi spreobrnjenci, vodstvo pa predstavljajo bolj izkušeni člani, ki ne izžarevajo več nekdanje mladostne zagnanosti. Na tem mestu ni prostora za podrobnosti o razlikah, ki jih povzročata ta kombinacija, lahko pa navedemo nekaj dejstev. Misijonarski vodje z Zahoda se verjetno zavedajo pasti, ki jih prinaša članstvo v novem religijskem gibanju, zato razlika med člani in nečlani verjetno ne bo tako ostra kot v zgodnjih dneh gibanja. Laže je, če študenti nadaljujejo študij in zaposleni še naprej delajo v “zunanjih” službah ter tako živijo življenje, ki ni tako radikalno drugačno od preostale družbe, kot bi v novem novem gibanju lahko bila. Če pa so *novi* člani *spreobrnjenci*, bodo, tako kot spreobrnjenci v katerokoli staro ali novo vero, doživeli na videz radikalne spremembe in bodo veliko bolj zagnani v svojih na novo najdenih prepričanjih kot tisti, ki so bili v religijo rojeni.

Tuja nova religijska gibanja so skoraj po definiciji multinacionalna in njihov mednarodni sedež je več tisoč kilometrov stran. Malo verjetno je, da bi novi spreobrnjenci vodjo osebno poznali. Nekateri karizmatični vodje, ki so zbudili čaščenje zgodnjih pripadnikov, so že mrtvi, njihove organizacije pa so postajale čedalje bolj racionalizirane in predvidljive. Voditelji verjetno ne bodo komunicirali osebno, morda bodo informacije posredovali

(v angleščini ali kakšnem drugem zahodnem jeziku) prek elektronskih medijev. ISKCON ima izjemno dobro razvito mednarodno omrežje za pošiljanje informacij po elektronski pošti. Tako lahko v skoraj vsakem trenutku mobilizira vire ter opozori in informira tako člane kot tudi nečlane, medije ter vlade in druge o dejanjih, ki so v nasprotju z njihovimi interesi. Podoben razvoj, ki pa ni omejen na postkomunistične družbe, je nastal po padcu zidu in vpliva na naravo nekaterih novih religijskih gibanj v srednji in zahodni Evropi.

To so zasebne debatne skupine na spletnih straneh z omejenim dostopom, kjer lahko člani izmenjujejo mnenja in informacije, ki niso pod nadzorom vodstva gibanja, uporabljajo pa jih tisti, ki so na kakršenkoli način razočarani nad svojim gibanjem (Barker 1997).

Nova religijska gibanja na Zahodu so pritegnila, do določene mere pa še vedno privlačijo predvsem mlade, ki niso socialno, ekonomsko ali politično prikrajšani, ki pa lahko trdijo, da so bili duhovno zatirani. Tisti pa, ki so se pridružili gibanjem v postkomunističnih družbah, morda niso rasli le v duhovnem vakuumu, ampak so trpeli tudi relativno hudo ekonomsko, morda pa tudi družbeno in politično zatiranje. Posledično je moč opaziti, da se mnogi, ki se pridružujejo novim religijskim gibanjem, želijo predati nagradam kapitalizma (potrošništvo in materializem), od česar pa so zahodni člani želeli pobegniti.

Novo družbeno okolje

Do leta 1989 so mediji in gibanja proti kultom na Zahodu razširili veliko negativnih zgodb o novih religijskih gibanjih, ki so jih nato z misijonarsko gorečnostjo (podobno nekaterim novim religijskim gibanjem) posredovali medijem in gibanjem proti kultom na vzhodni strani zidu. Sovražnost, ki so jo bila deležna nova religijska gibanja na Zahodu, je izhajala predvsem iz dejstva, da so bila nova, in da so socialni in politični status quo postavila pod vprašaj. Sovražnost, ki se je razširila z zahoda, je v srednji in vzhodni Evropi bolj verjetno prisotna zato, ker ljudje gibanja dojemajo kot tuja, kot grožnja državni varnosti in kot neposredne tekmece tradicionalnih, nacionalnih religij.

Pomembno dejstvo, ki ga kaže omeniti, je, da so nova religijska gibanja na Zahodu nastala v položaju, ki jo lahko imenujemo sekularizirani pluralizem. V postkomunističnih družbah pa so se soočila s populacijo, ki je podedovala marksistično dediščino. S tem pa ne mislim primarno na dediščino marksizma. Le redki so namreč priznavali (razen javno), da verjamejo v marksizem. Le malo pa jih je vedelo kaj več kot osnovna načela marksizma; pravzaprav je bilo rečeno, da je bilo na Zahodu morda več marksistov kot v Sovjetski zvezi.

Vendar pa so prebivalci komunističnih držav, prav tako kot pripadniki fundamentalistične ali sektaške religije, vzgojeni v

prepričanju, da Resnica obstaja. Morda marksizma res niso sprejemali kot Resnice, vseeno pa so bili nagnjeni k prepričanju, da le-ta obstaja in jo je treba odkriti. Tako kot tistim, ki so vzgojeni v fundamentalističnih ali sektaških verah, jim je bilo že v zgodnji mladosti vcepljeno, da je treba potegniti ostro in odločilno črto med “nami” in “njimi”. “Oni” so lahko buržujski kapitalistični imperialisti z Zahoda, ali pa, kar so vse bolj postajali, pripadniki lastnega državnega aparata. Kakorkoli že, “oni” so vse bolj postajali sinonim za “slabo”, “mi” pa za “dobro”.

² Čuden zgodovinski obrat najdemo leta 1971, ko so bili zaradi politične prikladnosti muslimani v Bosni razglašeni za nacionalno in ne za versko skupnost.

Raznolikost in pluralizem

Seveda so bile, so in še vedno obstajajo velike razlike med državami srednje in vzhodne Evrope. Verska raznolikost pred letom 1989 pa je bila predvsem rezultat etnične raznolikosti, ki je bila posledica zgodovinskih naključij, kot so migracije, vojaške okupacije in spreminjanja meja bizantinskega, otomanskega in avstro-ogrškega cesarstva ter veliko vojn, vključno z obema svetovnima vojnama v dvajsetem stoletju. Tako lahko med romunskimi pravoslavci v Transilvaniji najdemo madžarske unitariste, luterane in grške katolike, v Albaniji muslimane, katolike in grške pravoslavne, Rusija pa že od nekdaj zajema številne etnične skupine, ki po svojih najboljših močeh ohranjajo svojo versko tradicijo.² Vendar je za velik del prebivalstva pluralizem v obliki mirnega sobivanja manjšinskih verstev še vedno tuj koncept.

Sredi osemdesetih sem prvič postala pozorna na obseg problema, ki ga lahko pomeni koncept pluralizma v državah, ki ne poznajo dvomljivih vrst zahodne demokracije. Na varšavski univerzi sem predavala o religijah na Zahodu. Na koncu je nekdo vprašal: “Ta ideja pluralizma na Zahodu je zelo zanimiva, toda kdo bo zmagal?”

Danes, deset let pozneje, po desetletju, ki je slavilo padec berlinskega zidu, bilo priča razpadu Sovjetske zveze, pozdravilo prihod demokracije in trpelo krvave umore in etnično čiščenje na območju nekdanje Jugoslavije, ostaja vprašanje: “Katera izmed konkurenčnih religij ali ideologij, ki so na voljo, bo zmagala?”

Bitka se je pričela. Bistvo tega prispevka pa niso samo, ali predvsem, dejanski in tragični boji, ki so potekali v nekdanji Jugoslaviji, niti dvomljive vloge, ki so jih verske institucije – pa naj so to katoliške, pravoslavne ali muslimanske – odigrale v tem procesu. Poudarek je na splošni razpravi o tem, zakaj v postkomunističnih državah v manjšem ali večjem obsegu na socialni, če že ne na vojaški ravni, še vedno obstajajo trenja, ki delujejo proti družbeni integraciji, namesto da bi k njej pripomogla. Ta trenja lahko najdemo tako med različnimi verami kot tudi med verskimi institucijami in drugimi družbenimi skupinami.

Težave, s katerimi se soočajo tradicionalne cerkve

V skoraj vsaki državi je glavni protagonist, ki si prilašča pravico do "zmage", matična ali nacionalna cerkev. V obdobju komunizma so bile v večjem ali manjšem obsegu zatirane. V Albaniji je bila popolnoma zatrta, na Poljskem pa je bila katoliška cerkev sposobna pritegniti vernike (in nevernike) vsako nedeljo in je v številnih pogledih pomenila resno alternativo socialistični državi. Z zlomom socializma pa so se vse tradicionalne religije v takšni ali drugačni meri zopet soočile s številnimi perečimi problemi. Ljudje so na številne religije gledali sumničavo zaradi dejanske ali domnevne kolaboracije s socialističnim režimom. V določenih primerih se je to izkazalo za upravičeno, na drugi strani pa lahko naštejemo veliko primerov, kjer so bili duhovniki in drugi verujoči žrtve pregona in so celo umirali za vero.

Protireligiozna socializacija prebivalstva pa ni nujno vzgojila sovražnih ateistov; dejansko najdemo presenetljivo malo primerov uspešno vcepljenega antagonizma do opija ljudstva, veliko manj kot primerov antiklerikalizma, ki jih lahko srečamo v nekaterih delih Francije in Italije. Vendar je državni socializem proizvedel generacije ljudi, ki niso bili seznanjeni z osnovnimi nauki biblije in ki niso poznali verskih in duhovnih konceptov, s katerimi naj bi raziskovali transcendentno.

V devetdesetih se je cerkev soočala z vrsto demografskih neravnovesij, kajti večina duhovnikov so bili ali starejši preživeli ali mladi, ki so pravkar prišli iz semenišč. Oboji pa so bili neizkušeni in/ali nevajeni ekonomskih, političnih in vodstvenih zadev. Cerkve pa tudi niso imele izkušenj z razvojem praktične teologije. Pravoslavne cerkve so se tradicionalno osredotočale na liturgijo kot na nosilca etnične identitete. Tudi radikalne spremembe Drugega vatikanskega koncila Katoliške cerkve do leta 1989 niso imele zelenega učinka. Spremembe so bile neomajno konzervativne in niso dajale zadovoljivih odgovorov na vprašanja, ki so zadevala njihovo populacijo (čeprav je splav postal vroča tema, o kateri so številne cerkve začele razpravljati). Predvsem v urbanih okoljih so pastoralna vprašanja ali socialno delo tretirali/interpretirali kot stvar v domeni države. Tudi kadar bi duhovniki želeli pomagati, pride do težav, ker imajo le redki ustrezno izobrazbo s področja socialnega varstva ali svetovanja, večina ljudi pa tudi ni navajena iskati takšne pomoči v cerkvah. Pri poučevanju in evangelizaciji je pomanjkanje izkušenj in nezadostno izobraževanje še posebej opazno. Slabo izobraženi duhovniki so lahko tarča posmeha šolskih otrok, posvetni učitelji pa, ki naj bi učili versko vzgojo, pogosto nimajo le nezadostnega verskega znanja, temveč tudi neradi prevzamejo nov predmet, ki jih ne zanima.

Tako kot velika večina vernikov, je revnih tudi veliko cerkva. Večina duhovnikov se mora preživljati z bornimi plačami, večji del cerkvenega imetja je bil zaplenjen, nekatere cerkve so bile spre-

njene v kopališča, skladišča za krompir, bolnišnice ali sirotišnice. Tožbe o vrnitvi teh in drugih materialnih premoženj³ lahko postanejo pereče predvsem takrat, ko za isto zgradbo ali kos zemlje obstaja več zahtevkov, še huje pa je, če je treba bolnišnico ali sirotišnico prestaviti na slabšo lokacijo ali jo celo zapreti. Ljudje tako cerkev zlahka označijo za neskrbno, požrešno in bolj zaposleno s seboj in svojimi posvetnimi interesi kot s težkim položajem revnih in ubogih. Na Poljskem je bilo pred letom 1989 pogosto slišati rek: “Cerkev in mi proti njim.” Zdaj se ta bolj verjetno glasi: “Cerkev in oni proti nam.”

Zaradi teh in številnih drugih težav ni presenetljivo, da tradicionalne cerkve tujim religijam hudo zamerijo vdor na njihovo ozemlje – predvsem ameriškim evangeličanskim protestantom in novim religijskim gibanjem. Ta zamera pa postane še globlja takrat, ko se tuji misijonarji bahajo s svojo nedvomno superiornostjo pri učenju in evangelizaciji, predvsem pa s svojimi navidezno brezmejnimi finančnimi viri.

Konkurenca manjših religij

“Tuji misijonarji podkupujejo našo populacijo – populacijo, ki upravičeno pripada nam,” pravijo nacionalne cerkve. “Če očeta zaprejo, ali ni prav, da mu vrnejo otroke, ko pride iz zapora? Zakaj bi pustil, da jih krušni starši ugrabijo? Jehovove priče (mormoni, muniji, baptisti) so zelo bogati,” se pritožuje tradicionalna cerkev. “Revni obljublajo: ‘Če se nam pridružite, vam bomo z denarjem pomagali ustanoviti majhno podjetje’, s tem *kupujejo* duše.”

A tuji misijonarji ne vabijo “črede” le z denarjem. Prinesejo lahko tudi zaposlitev – mormoni so odprli uspešno tovarno cementa v Armeniji. Kot je bilo omenjeno že prej, so že leta in leta tihotapili biblije prek železne zaves. Ko je zavesa padla, so ljudi na drugi strani, ki so bili lačni literature, poleg biblij preplavile trume drugih knjig. Kmalu zatem so scientologi oglaševali tečaje o *Izboljšanju komunikacijskih sposobnosti* in vseh drugih vrlinah, ki jih potrebuje bodoči kapitalist. Združitevna cerkev je organizirala izlete v tujino za študente in tiste, ki naj bi v prihodnosti prevzeli vodilna mesta. Organizirali so konference na številne teme v udobnih hotelih na Krimskem polotoku (zdaj prej povabijo tiste, ki lahko sami plačajo udeležbo na katerem od množičnih “Blagoslovov”). Najbolj vabljivo pa je bilo predvsem to, da so z Zahoda pošiljali prostovoljce, ki so zastoj ali po izjemno ugodni ceni poučevali angleščino. Transcendentalni meditatorji ponujajo transcendentalno meditacijo, Sahaja Yoga ponuja takojšnje razsvetljenje s prebujenjem kundalini, ISKCON zavest Krišne in Hrano za življenje – pogosto hranijo podhranjene in stradajoče se ljudi, ki jih je večina preostalega sveta zapustila na vojnih območjih, kot so na primer Bosna, Čečenija in Gorski Karabah (dokler jih ne izženejo zaradi “spodkopavanja

³ *Katoliška cerkev v Sloveniji, na primer, že dalj časa bije zapleteno pravno bitko za vrnitev velikih površin gozdov, ki jih je nekoč imela v lasti.*

nacionalne solidarnosti”). Nove cerkve, ki so odvisne od teologije ameriške blaginje, naglo rastejo. Hvaležni spreobrnjenci s sijočimi očmi bodo pričali o tem, kako so poklicno uspeli in iz revščine prišli do – vsaj relativnega – bogastva, ko so v svoje srce spustili Jezusa.

Številni tuji misijonarji imajo poleg izkušenj s poučevanjem in spreobračanjem tudi dostop do drage tehnologije, s katero lahko svoja sporočila prenesejo deset ali več tisoč ljudem hkrati. Kupovanje najbolj poslušanega termina na radiu ter oddajanje satelitske televizije z veselja sta le dva izmed bolj očitnih virov, ki jih imajo na voljo.

Različnost odzivov na religijsko ponudbo

Ponudba alternativnih religij v srednji in vzhodni Evropi nedvomno obstaja, a sama dostopnost tujih dobrin še ne pomeni, da je enako tudi *poupraševanje* pri vseh potencialnih potrošnikih. Da bi prikazali različnost posameznikovih odzivov na religijske alternative, je v tem poglavju orisan razpon tipičnih situacij, ki jih srečamo v postkomunističnih družbah. Prav tako so tukaj na kratko predstavljeni odnosi, ki jih je moč najti pri motivacijskih interesih in vedenju posameznikov do nacionalne/matične cerkve in manjšinskih religij.

Tabela 1: IDEALNA RAZVRSTITEV TIPOV IN ODNOSOV, teoretična definicija idealnih tipičnih motivacijskih interesov, povezanih z verskim odnosom posameznika in njegovim odnosom do matične/nacionalne cerkve in do manjšinskih religij.

Odnos do religije		Motivacijski interes	Odnos do	
			matične cerkve	konkurence
Stalni verniki		religiozen	+	×
Tradicionalisti		nacionalističen	+	×
Ateisti	(a)	nacionalističen	+	×
	(b)	religiozen (negativen)	×	(×)
Trenutno nezainteresirani		izboljšanje lastnega položaja / položaja skupine	(+)	(×)
Revivalisti	notranji	religiozen	(+)	(×)
	zunanj	religiozen	(×)	+ & ×
Neverujoči pripadniki	pred 1989	izboljšanje položaja skupine (nacionalen)	(+)	×
	po 1989	izboljšanje lastnega položaja (nacionalističen)	+	×
Verujoči nepripadniki		religiozen	(×)	(+)
Iskalci vere		religiozen	(×)	+
Novodobni iskalci		duhoven	×	(+)
Potrošniki		izboljšanje lastnega položaja	(×)	(+)

(Oklepaji označujejo omejitvev)

“*Stalni verniki*” so ljudje, ki so hodili v cerkev med socialističnim režimom, ki so bili in ki so še zvesti podporniki nacionalne cerkve. Taki ljudje navadno živijo v kmečkem okolju. Tipičen primer je *babuška*, ki je dokaj verjetno vodila v cerkev tudi svoje vnuke in tako v ateističnem gospodinjstvu med komunističnim režimom obdržala tradicionalno religiozno kulturo. Ta kategorija seveda vključuje tudi duhovnike, menihe, nune in druge religijske profesionalce. Primarna motivacija teh ljudi so najverjetneje globoka religiozna čustva, ki so neločljivo povezana s kulturno dediščino, ki se je skozi leta ohranjala v matični cerkvi. Ti ljudje bodo pripadnike kateregakoli tujega “modnega” konkurenčnega gibanja označevali za izobčence.

“*Tradicionaliste*” bolj kot religijska predanost motivira želja po ohranjanju kulturne dediščine naroda. Kontinuirane identitete naroda si skorajda ne morejo predstavljati brez matičnih cerkva. Njihovi razlogi za podporo so podobni razlogom stalnih vernikov. Vendar je ohranjanje njihove kulture s pomočjo cerkve, ki jo morajo absolutno podpirati, pomembnejše od privrženosti katerikoli dogmi ali izvajanju kateregakoli svetega obreda. Manjšinske religije, še posebej, če izvirajo iz tujine, bodo seveda obravnavane kot grožnja, tako nacionalni identiteti kot preživetju naroda.

“*Ateisti*” so bili večinoma vzgojeni in socializirani v socialističnem režimu in so dosegli srednja leta najkasneje ob koncu osemdesetih. Zelo verjetno bodo poudarili, da religije niso potrebovali prej in je tudi ne potrebujejo sedaj. Razdelimo jih lahko na dve ločeni skupini, od katerih se prva prekriva s prejšnjo kategorijo “tradicionalistov” (pripadniki te skupine bodo verjetno vsaj laskali obstoju boga). Druga skupina pa je bolj religiozno – oziroma antireligiozno – motivirana. Vanjo spadajo neomajni marksisti-leninisti, ki verjamejo, da je vera opij ljudstva in hkrati krivec za vzdrževanje državne buržoazne ideologije in lažne zavesti množic. Čeprav ideološko nasprotujejo vsaki religiji, so taki ateisti sorazmerno naklonjeni manjšinskim religijam. V njih namreč vidijo, četudi dvomljivo, alternativo dokaj močni tradicionalni cerkvi. V imenu enakih pravic za vse državljanke lahko manjšinskim religijam dajejo podporo, ki pa je omejena.

“*Trenutno nezainteresirani*” interpretirajo religijo kot razkošje, za katero nimajo časa. V celoti ga namreč porabijo za reševanje svojega ekonomskega položaja. Razlagali bodo, da bo morda, ko ne bodo več preobremenjeni z zadovoljevanjem osnovnih življenjskih potreb, zanje in za njihove bližnje napočil čas za temeljitejše poglobljanje v religijska vprašanja. Do takrat pa ne nasprotujejo matični cerkvi, o kateri bodo trdili, da najbrž potrebuje njihovo podporo. To pa ne velja za manjšinske religije, ki jih obravnavajo s slabo prikrito sumničavostjo.

“*Revivaliste*” motivirajo religiozni interesi in jih je moč najti tako znotraj matične cerkve kot znotraj manjšinskih religij. Privržence

Aleksandra Mena lahko vzamemo za primer “notranjega” revivalizma znotraj ruske pravoslavne cerkve. Ta skupina ljudi sicer prisega na matično cerkev, vendar pogosto dvomi o načinu, kako se nekateri njeni voditelji spopadajo s trenutnim položajem. Ti “notranji” revivalisti, ki se istovetijo z matično cerkvijo in skušajo vpeljati reforme znotraj organizacije, so lahko bolj ali manj liberalni in odprti do ekumenskega in celo medverskega dialoga. Manjšinskih religij večinoma ne obsojajo, ker pomenijo alternativo. Drugi, “zunanj” revivalisti, na primer tisti, ki pripadajo ameriškim evangelističnim cerkvam, pa zelo goreče pridigajo o Resnici in Odrešitvi. Druge cerkve lahko vidijo kot ovire na poti do njihovega cilja, a prav tako lahko uvidijo prednosti sodelovanja z nacionalnimi cerkvami. Le redko imajo pozitiven odnos do drugih manjšinskih cerkva (pri čemer seveda izključujejo sebe), ki jih posamezniki interpretirajo kot heretične ali celo satanistične.

“*Neverujoči pripadniki*” se ravno tako delijo v dve podskupini. V prvi so tisti, ki so pred padcem železne zavese zaradi protikomunističnih interesov podpirali nacionalno cerkev kot alternativno ideologijo in strukturo. Tipičen primer je Poljska, kjer so ateistični starši svoje otroke krstili ter obiskovali maše in različne dejavnosti, ki jih je organizirala katoliška cerkev. Proti manjšinskim religijam niso nujno negativno naravnani, četudi morda le zato, ker so tudi te bile alternativa državnemu aparatu. Motivi “neverujočih pripadnikov” po letu 1989 so največkrat povezani s sebičnostjo. Tako kot v času komunističnega režima, ko je bilo za napredovanje ali varnost na delovnem mestu in v življenju priporočljivo, da si član komunistične partije, bi lahko danes bilo koristno, da te vidijo v “pravi” cerkvi in srečujejo “pravi” ljudje. Tako bi namreč lahko pokazali, da je nekdo pravi kristjan, podpornik nacionalne cerkve. Jasno je, da kakršnakoli podpora manjšinskim religijam, še posebej tujim in/ali novim, ne bi bila priporočljiva.

“*Verujoči nepripadniki*” so religiozno motivirani, a so zaradi različnih razlogov izgubili zaupanje v tradicionalne cerkve. Hkrati pa poudarjajo, da bi se ob morebitni reformi cerkve vrnili v njeno naročje. Nekateri se bodo odločili za molitev, branje biblije in/ali sami opravljali različne obrede čaščenja. Drugi pa bodo morda ustanovili majhno skupino. Slednje se je pogosto dogajalo na Madžarskem, kjer ni bilo nič nenavadnega, če so člani takih skupin izvirali iz različnih veroizpovedi.

“*Iskalci vere*” so tako kot prejšnja kategorija nezadovoljni z nacionalno cerkvijo in so pripravljene iskati alternativne odgovore na svoja religiozna vprašanja. Ljudje, ki spadajo v to kategorijo, se bodo morda za določen čas vključili v manjšinsko religijo in spoznavali socialno okolje, koncepte in morebiti biblično znanje, s katerim bodo lahko poglobili svoje religijsko razumevanje. Po določenem času pa bodo morda odkrili, da je njihova alternativna religija plitka ali da ne vsebuje tradicije in kulturne zapuščine njihovega okolja. Tako se

bodo nekateri vrnili k svoji nacionalni cerkvi z občutkom zadostnega religijskega razumevanja, da lahko izkoristijo, kar jim ponuja cerkev.

“Novodobni iskalci” si delijo nekatere značilnosti s prejšnjo kategorijo, vendar je njihov glavni interes večinoma v tem, da bi dosegli duhovno razsvetljenost, in ne v tem, da bi spoznavali ali razumeli religiozne tradicije. Njihov odnos do katerekoli tradicionalne institucije je prejkone sumničav. Prav lahko se zgodi, da so skeptični do vseh organizacij. Iščejo svojega “notranjega Boga” in načine, kako izraziti svoj “pravi jaz”, ne pa povezave s katerimkoli gibanjem. Lahko se zgodi, da jih pritegne kakšna nova religija s svojimi obljubami o osvoboditvi iz spon normalne družbe.

“Potrošnike” motivira predvsem želja po napredovanju ali po pridobitvi kakršnekoli koristi iz kateregakoli vira. Nacionalne cerkve jim lahko dajejo le malo stvari, ki bi jih pritegnile, kar pa ne drži za manjšinske religije. Omenila sem že nekatere sekularne aktivnosti, ki jih organizirajo manjšinske religije; od neposredne finančne podpore do tečajev angleščine in poslovnih tečajev. Čeprav sodelovanje v alternativni religiji lahko privede nekatere potrošnike do zanimanja za socialne ali bolj religiozne aspekte te religije, bo večina storila to, kar so storili njihovi sodobniki na Zahodu. Izkoristili bodo vse, kar se bo dalo, in potem gibanje pustili.

Religija in nacionalizem

Raziskovanje raznolikosti ponudbe v religijski veleblagovnici in razlikovanje med stopnjo dovzetnosti posameznikov za to raznolikost bo najbrž nujno potrebno. Vendar ne bo zadostovalo za naše razumevanje odnosa do manjšinskih religij v srednji in vzhodni Evropi. Eno številnih drugih vprašanj, ki se jih moramo lotiti, se ukvarja z relativno močjo različnih religij in s tipi ovir, s katerimi se soočajo ne le matična cerkev, temveč tudi manjšinske religije. Nasilje in zakonsko omejevanje sta očitna načina za nadziranje katerekoli religije; sta se in se še uporabljata v ideološki vojni. Manj očitno, a verjetno prav tako učinkovito je ustvarjanje negativne podobe o nasprotniku, ki ni grožnja le posameznikom, temveč celotni družbi.

Ni presenetljivo, da se številni predstavniki nacionalnih cerkva zagrizeno branijo, saj menijo, da jih napadajo z vseh strani in da imajo v neenakopravnem boju malo upanja za uspeh. Veliko jih zahteva zakonsko zaščito in strog nadzor nad drugimi religijami, še posebej nad tistimi, ki izvirajo iz tujine. Mnogi se pri pozivih posameznikom poslužujejo nacionalizma in trdijo, da pravica do “lastništva” nad občestvom pripada izključno njim. Tako se znotraj in zunaj nacionalnih cerkva čedalje bolj uporablja sintagma, da si lahko dober oziroma *resničen* Rus, Bolgar, Poljak, Slovenec, Hrvat ali Srb le, če si član ali vsaj podpornik nacionalne cerkve.

Izenačuje se pomen med “*mi* narod” in “*mi* cerkev”, medtem ko so drugi zunaj meja dovoljenega in so poleg heretikov označeni še za izdajalce.

Tabela 2: IDEALNI TIPIČNI ODNOSI RELIGIJ PROTI “DRUGIM” IN “NAM”

MI
Matične/nacionalne cerkve
Druge zgodovinsko prisotne religije
Tuje glavne religije
Sekte iz 19. stoletja
Nova verska gibanja
ONI

Tabela 1 označuje pomen nacionalizma med drugimi motivacijskimi dejavniki, ki so naštet v drugem stolpcu. Če pa ob nacionalni cerkvi podrobneje raziščemo še druge religije, opazimo razločen vzorec v njihovi retoriki, ki ima dodaten učinek na razpoloženje do manjšinskih in še posebej do novih religij. Poskus simboličnega prikaza tega vzorca najdemo v tabeli 2. Če grobo poenostavim, druge tradicionalne religije, zgodovinsko prisotne v določeni družbi (islam v Rusiji, grška pravoslavna cerkev v Albaniji, unitaristična cerkev v Romuniji), čeprav niso del matične cerkve, definirajo “mi” kot člane te religije *in* člane nacionalne cerkve. Tuji misionarji iz uveljavljenih cerkva (baptisti v Romuniji, luterani v Rusiji) bodo najbrž dejali, da za odrešitev družbe delujejo v povezavi z nacionalnimi cerkvami. Povedano drugače, sebe vidijo kot del pripadnikov tradicionalnih (uglednih) religij, s katerimi želijo skupaj odrešiti duše državljanov – pripadniki alternativnih religij

so “drugi”. Podobne trditve slišimo od pripadnikov religij, ki so kot sekte nastale v 19. stoletju (Jehovine priče, mormoni, adventisti). Tudi oni se definirajo kot integralni del svojega videnja “uglednih” “mi” krščanske družbe. To pa nova religijska gibanja seveda definira kot “drugi” in to s strani skorajda vseh – razen pripadnikov teh gibanj samih.

Drži, kot sem že omenila, da obstaja določen zorni kot, po katerem se člani novih religijskih gibanj samodefinirajo kot “mi” nasproti preostali družbi. To pa ne pomeni, da se prenehajo pojmovati kot državljani lastne države. Medtem ko se ruski pripadniki Rajneeshejevega gibanja, pripadniki bolgarske unitaristične cerkve, madžarski scientologi ali slovenski krišnovci lahko imajo za Ruse, Bolgare, Madžare ali Slovence, so v očeh številnih sodržavljanov izgubili normalne državljanske pravice. S pripadanjem *multinacionalni*, globalni religiji so po prepričanju mnogih postali *antinacionalni* izdajalci.⁴

⁴ *Eden mnogih zanimivih sestavnih delov takega modela razmišljanja, ki ga zaradi prostorske omejitve tu ne morem bolje obdelati, je dejstvo, da se domorodne nove religije obravnavajo s prav tolikšno sumničavostjo, če ne s še večjo.*

Manjšinske religije in manjšinske pravice

Ni pa samo nacionalistična retorika tista, ki pripadnike “kultov” uvršča med “drugi”. Da obravnavamo pripadnike manjšinskih religij kot manjvredne državljane z manjšo upravičenostjo do običajnih pravic, se pogosto opravičuje z njihovimi (domnevnimi) verovanji in običaji. Vsi pripadniki novih religijskih gibanj seveda niso svetniki. So, kar je za mnoge osupljivo, povsem običajni ljudje. Dejstvo, da pripadajo novemu religijskemu gibanju, pa lahko nekatere označi za nekoliko boljše ali pa nekoliko slabše, kot v resnici so. Seveda mnogi svojo religijo jemljejo nekoliko bolj resno kot drugi in to je lahko nevarno – le poglejte, česa vsega so se lotile stare religije ...

Če pripadnik novega religijskega gibanja prekrši zakon, in mnogi so ga, potem bi ga seveda morali obravnavati enako kot kateregakoli prestopnika. Nobena država, ki je ratificirala Splošno deklaracijo o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, sprejeto v Združenih narodih, ne more in ne sme sprejeti posebnih zakonov, naperjenih le proti *pripadnikom te ali one vere*. Če prihod novih ali tujih religij povzroči dogodke, ki jih ne odobravamo in ki niso zajeti v zakonih, potem bi morali razmisliti o sprejetju novih zakonov – morda za zaščito otrok, ki se rodijo v določenih gibanjih. A v demokratični družbi, ki se sklicuje na enakost vseh državljanov pred zakonom, bi ti zakoni morali biti zavezujoči za vse: pravoslavne, katolike, muslimane, rajneeshejevce ali scientologe.

Javna podoba novih religij in njene posledice

Večkrat slišimo, da kulti svojim žrtvam perejo možgane, da povzročajo razpad družine, politične intrige, finančne malverzacije, tihotapijo orožje, trgujejo z drogami, da se vdajajo seksualnim orgijam, ritualni zlorabi otrok, da so samomorilci in morilci in bi jih bilo zato treba regulirati s pomočjo posebnih ukrepov ali pa v celoti prepovedati.

Seveda drži, da so se pripadniki *nekaterih* novih religijskih gibanj predajali *nekaterim* takšnim praksam v *nekaterih* obdobjih. Prav tako drži, da so isto počeli tudi nekateri pripadniki *starih* religij in kajpada nekateri pripadniki *nobene* religije. Samo v Združenih državah Amerike je bilo v minulem desetletju na stotine rimskokatoliških duhovnikov obtoženih spolne zlorabe otrok.

Med številnimi dejavniki, ki nagnejo tehtnico v prid neupravičenosti pripadnikov novih religijskih gibanj do uživanja človekovih pravic, sorazmernih z njihovim normalnim statusom državljana, bi bilo vredno še posebej poudariti vpliv medijev in protikulturnih gibanj na ustvarjanje mnenja, ki ga ima o novih religijskih gibanjih družba. Dejstvo, da realnosti nihče ne vidi popolnoma enako, je že postalo splošno priznano. Na vsako verzijo "resnice" bolj ali manj vplivajo informacije, ki jih uporabljamo za izdelavo našega videnja in so izbrane bolj ali manj po merilu naših ciljev in interesov. Prav tako so skupine ljudi s skupnimi cilji in interesi nagnjene h konstrukciji realnosti na načine, ki se sistematično razlikujejo od drugih skupin z drugačnimi cilji in interesi (Barker 1995b).

Medijske podobe

Da bi pritegnili in obdržali gledalce, bralce in/ali poslušalce, medije najbolj zanimajo nenavadni, pikantni, bizarni dogodki – karkoli, kar bi pritegnilo pozornost. Pogosto upravičeno predvidevamo, da so za potencialno občinstvo zgodbe o ljudeh, ki živijo normalno, srečno življenje, nezanimive. Po drugi strani pa je, priznajmo si, zlovešč kult z bizarnimi verovanji in nenavadnimi običaji zelo zanimiv. Novica pa tudi ni *novica*, če je zastarela. Producenti medijskih zgodb nimajo ne časa in ne priložnosti za podrobnejšo osvetlitev dogajanja, zato večinoma objavljajo senzacionalne zgodbe. In ker je javna podoba kulta skoraj avtomatično grozljivo fascinantna, zločinsko dejanje pripadnika takoj objavijo. Če pripadnik večinske religije stori podobno dejanje, le-to največkrat ostane medijsko neopaženo, če pa je objavljeno, dejstvo, da je storilec katolik ali pripadnik katerekoli večinske religije, ni omenjeno. Posledično je *opaznost* bizarnih ali "neprijetnih novic", povezanih s kulti, nesorazmerna v primerjavi z njihovo pogostnostjo. Prav tako je mogoče, da je med katoliki ali anglikanci stopnja kriminalnega

obnašanja višja kot pri pripadnikih manjšinskih religij. Javnost pa bo menila, da so prav pripadniki kultov, in ne anglikanske, katoliške ali pravoslavne cerkve, tisti, ki zagrešijo tako veliko kriminalnih dejanj.

Protikultna gibanja

Na kratko je treba omeniti še tako imenovano protikultno gibanje. Po vsem svetu je povezano v učinkovito organiziranim omrežjem skupin, ki (i)zbirajo in širijo negativne informacije o novih religijskih gibanjih. Zaradi pomanjkanja prostora ne morem podrobno razložiti delovanja teh skupin. Lahko le poudarim, da znotraj teh skupin najdemo ljudi z zelo različnimi verovanji in običaji ter da je njihova učinkovitost v posredovanju tega, “kar se resnično dogaja v kultih”, medijem in tako posledično celotni populaciji zelo pomembna. Zelo zanimivo je tudi dejstvo, da so nekateri od bolj ekstremnih predstavnikov protikultnih gibanj nenavadno podobni lastnemu opisu pripadnikov kultov, ki jih napadajo. So nekakšna zrcalna podoba, v kateri tisto, kar je znotraj kulta označeno kot “dobro in pobožno”, postane “zlo in hudičevo” in kultovski “mi” postanejo protikultni “drugi”. Za pripadnika protikultnega gibanja kot tudi za pripadnike nekaterih novih religijskih gibanj obstaja le vse ali nič – če nisi nedvoumno z nami, si proti nam. Uvajanje različnih vmesnih skupin, kar radi počno družboslovni znanstveniki, pomeni zameglitev resničnega položaja.

Državni nadzor

Naraščanje nacionalizma, povezanega z nacionalnimi cerkvami, negativna podoba novih religijskih gibanj, kot jo prikazujejo mediji, in protikultne skupine ter zelo odmevno protidružbeno in kriminalno obnašanje nekaterih gibanj po svetu so pripeljali do pritiskov na vlade, naj glede kultov “kaj storijo”. Za politike pa je javni napad na gibanja, ki jih bodo branili le redki, lahko precej popularna poteza.

Eden od načinov državne kontrole nad religijskimi manjšinami in, do določene mere, tudi večinami je registracija, čeprav se mnenja različnih držav o njeni potrebnosti oziroma zaželenosti razlikujejo. Včasih lahko posamezni manjšinski religiji zakon zelo oteži njeno registracijo, saj lahko zahteva, da je le-ta že določen čas prisotna na ozemlju države oziroma ima določeno minimalno število pripadnikov. Neregistriranost lahko pomeni, da religijska skupnost ne more najeti dvorane za srečanja ali celo uporabljati svojih lastnih prostorov za čaščenje, v nekaterih družbah pa celo onemogoči delovanje religijske skupnosti kot organizacije.

A državam ni treba sprejemati diskriminatornih zakonov za doseganje diskriminacije. Četudi zakonodaja ne diskriminira nobene

⁵ *To nikakor ni omejeno izključno na post-komunistične družbe. Nedavno francosko poročilo Les Sectes en France in belgijsko poročilo (313/7-95/96, April 1997) so citirali in uporabili, kot da predstavljata uradno politiko za diskriminacijo gibanj, označenih za 'nevarne kulte'.*

⁶ *Nadaljnje informacije dobite pri INFORM, Houghton St, London WC2A 2AE, tel: +44 (0) 20 7955 7654; elektronska pošta: INFORM@LSE.ac.uk. 4*

manjšinske religije (in nekatere postkomunistične ustave načelo religijske svobode zelo tankovestno upoštevajo), je lahko diskriminatorno samo *izvajanje* zakona, kar dokazujejo številni primeri grobih kršitev sicer nediskriminatornega zakona (Levinson 1996). Vlade lahko tudi izdajajo poročila, ki vsebujejo nenatančne in vprašljive informacije.⁵

Družboslovni pristop

Natančna in nepristranska poročila o tem, v kaj različne religije resnično verujejo, kaj resnično počnejo (in česa resnično ne počnejo), so potrebna ne le za zaščito religij pred posplošujočimi predsodki in fanatizmom, ampak tudi za opozarjanje družbe na potencialne nevarnosti. Pomagala bi nam tudi pri poskusu preprečevanja naraščanja antagonizmov, ki bi lahko sčasoma privedli do katastrofe (Waco je le en dramatičen primer; trenutni položaj gibanja Falun Gong na Kitajskem pa se razvija v podobno, čeprav upam, manj tragično smer). Seveda ne bomo mogli nikoli predvideti, kaj šele razrešiti *vseh* problemov, s katerimi se bomo soočali. Vendar pa glede na trenutno pomanjkanje zanesljivih informacij in ob obilici napačnih vsekakor obstaja možnost za izboljšave.

Ob raziskovanju novih religij v minulih 25 letih sem opazila zelo veliko – menim, da nepotrebno – trpljenja zaradi nevednosti, napačnih informacij in predstav. Leta 1988 sem ob podpori britanske vlade in glavnih cerkva ustanovila INFORM, majhno dobrodelno ustanovo z namenom, da bi zbirali in podajali čim bolj natančne, objektivne in nove informacije. Pri odgovarjanju na poizvedbe INFORM uporablja obsežno podatkovno bazo, mednarodno omrežje strokovnjakov (znanstvenikov, odvetnikov, zdravnikov, terapevtov) in izkušnje ljudi, ki so z gibanjem prišli v osebni stik (kot na primer: člani, nekdanji člani in njihovi sorodniki). Če je potrebno, bo ustanova tudi reševala morebitne konflikte med sorodnikom in gibanjem. INFORM izdaja knjige (Barker 1989, Towler 1995) in prospekte o različnih gibanjih, pripravlja predavanja in organizira seminarje, ki se ukvarjajo s široko tematiko, npr.: nova religijska gibanja in otroci, zdravje, spolnost, novo tisočletje, izobrazba, zakon, nova duhovnost, mediji in nasilje.⁶

INFORM sicer nima nadnaravne moči, a mu je uspelo pomagati velikemu številu staršev in drugim, ki so prosili za pomoč. O dogajanju obvešča Ministrstvo za notranje zadeve. Če vidi potencialne probleme, poskuša opozoriti tako javnost kot tudi pristojne ustanove in jih pomiri, če se zdi, da je bojazen neutemeljena. Več kakovostnejših časnikov se že močno zanaša na INFORM, zato je njihovo poročanje postalo veliko bolj natančno – enako zanimivo, a manj podžigajoče.

Sklepne ugotovitve

Manjšinske religije so bile skozi zgodovino diskriminirane in obravnavane s sumničavostjo po vsem svetu. Njihova usoda v postkomunističnih državah ni nikakršna izjema. Sedaj jih sicer več ne zavračajo ali sistematično zažigajo na grmadah. Vendar se je takšno zatiranje dogajalo, bombe so eksplodirale in ljudje še vedno umirajo zaradi vere. Pripadniki manjšinskih religij seveda niso edini, ki trpijo, in nekateri so nedvomno povzročili gorje sebi in drugim. To pa ne pomeni, da ne bi poskušali razumeti vseh tistih, ki delijo nam tuja prepričanja; niti ne pomeni, da jim lahko kratimo pravice, ki so dane vsakemu državljanu.

V moderni družbi imamo ljudje nešteto različnih izkušenj. Le malo ljudi je zaposlenih na istem delovnem mestu ali živi v istem geografskem ali socialnem okolju kot njihovi starši, kaj šele kot njihovi stari starši. Religijski odgovori, ki so zadovoljili naše starše, ne bodo vedno zadovoljili naših otrok. Pogled na svet, ki zadošča kmetijskemu delavcu v ruralni Poljski, ne bo nujno zadoščal tudi univerzitetnemu profesorju v Budimpešti ali peku v Nišu. Migracije, potovanja, množični mediji in čedalje bolj razviti elektronski načini komunikacije so odprli nove horizonte, ki se jih, kot nam je pokazala novejša zgodovina, ne da več zapreti.

Če odštejemo totalitarne družbe, je različnost življenjskih nazorov v 21. stoletju neizogibna. Žal pa ne poznamo neodvisnih meril, ki bi lahko rešila nestrinjanje glede nadnaravnih ali drugih empirično nedokazanih trditev. Posledice različnosti so lahko medsebojno uničevalni spopadi na eni strani ali mirno sožitje oziroma pluralizem na drugi. Če izenačimo nacionalno identiteto z določeno religijo in obravnavamo druga verovanja kot izdajalske ideologije in ne kot alternativne religije, ki pripomorejo k bogastvu svetovne kulture, so rezultati prav lahko predsodki, diskriminacija in morebitno prelivanje krvi. Če pa sprejmemo dejstvo, da ne moremo enačiti nacionalne in religiozne pripadnosti, če lahko toleriramo različnost in celo slavimo pluralizem, lahko v odgovoru na vprašanje, ki mi je bilo pred več kot desetimi leti zastavljeno na Poljskem, sprejmemo, da je popolnoma mogoče in najbrž tudi bolj zdravo živeti v družbi, kjer ne zmaga nihče, zato lahko zmaga vsakdo.

Prevedla Matjaž Horvat in Sebastijan Maček

LITERATURA

Barker, Eileen (1989): *New Religious Movements: A Practical Introduction*. HMSO, London.

Barker, Eileen (1995a): “*Plus ça change...*” *Social Compass* 42/2: str. 165–180.

- Barker, Eileen (1995b): **"The Scientific Study of Religion? You must be Joking!"** *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34/3: str. 287–310.
- Barker, Eileen (1997): **"Standing at the Crossroads: The Politics of Marginality"** v David Bromley (ur.) *The Politics of Apostasy*, JAI Press, Greenwich CT & London.
- Levinson, Lev in Polosin, Vyacheslav (1996): **"Freedom of Conscience Violations in the Russian Federation (1994–1996)"**. Poročilo predstavljeno na srečanju OSCE na Dunaju s strani Mednarodnega združenja za religijsko svobodo, ruska sekcija in Odbora za zaščito svobode vesti iz Moskve.
- Towler, Robert (ur.) (1995): ***New Religions and the New Europe***, Aarhus University Press.
- Wilson, Bryan (1990): ***The Social Dimensions of Sectarianism: Sects and New Religious Movements in Contemporary Society***. Clarendon, Oxford.

EILEEN BARKER je profesorica sociologije na London School of Economics, doslej edina ne-ameriška predsednica združenja Society for the Scientific Study of Religion in avtorica več kot 130 znanstvenih publikacij, med drugim tudi *The making of a Moonie: Brainwashing or Choice in New Religious Movements: A Practical Introduction*. Leta 1988 je ob pomoči britanske vlade in dominantnih cerkva ustanovila center INFORM, katerega glavni namen je zbiranje (in posredovanje) objektivnih informacij o novih religijah.